

УДК 78.085:378.147

DOI <https://doi.org/10.32782/facs-2026-1-20>**Ігор СУБОТНИЦЬКИЙ**

концертмейстер кафедри мистецької освіти, Житомирський державний університет імені Івана Франка, вул. Велика Бердичівська, 40, м. Житомир, Україна, 10008

ORCID: 0000-0003-1809-268X

Бібліографічний опис статті: Суботницький, І. (2026). Особливості музичного оформлення практичних занять з ритміки та хореографії концертмейстером у закладі вищої освіти. *Fine Art and Culture Studies*, 1, 144–149, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2026-1-20>

ОСОБЛИВОСТІ МУЗИЧНОГО ОФОРМЛЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З РИТМІКИ ТА ХОРЕОГРАФІЇ КОНЦЕРТМЕЙСТЕРОМ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті зазначається, що ефективно навчання у сфері ритміки та хореографії потребує цілісного поєднання музичного та рухового компонентів, а якісне музичне оформлення практичних занять є ключовим чинником розвитку музично-ритмічних здібностей та художньої виразності студентів. Сьогодні концертмейстер виступає багатофункціональною фігурою, поєднуючи виконавські, педагогічні, комунікативні та імпровізаційні функції, забезпечуючи органічну взаємодію музики й руху.

Метою дослідження є комплексний аналіз особливостей музичного оформлення практичних занять з ритміки та хореографії концертмейстером у закладі вищої освіти та визначення його ролі у забезпеченні ефективності навчального процесу. У межах дослідження використовувалися методи теоретичного аналізу наукових джерел, порівняльного аналізу методик музично-рухового навчання, а також системного аналізу взаємодії концертмейстера з викладачем.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному розкритті багатофункціональної ролі концертмейстера у практичних заняттях з ритміки та хореографії. Системно описано взаємозв'язок між професійною підготовкою концертмейстера, добром музичного матеріалу, його імпровізаційною діяльністю та методичною координацією з викладачем. Зроблено акцент на педагогічній та художній функції музичного супроводу як невід'ємного чинника розвитку музично-ритмічних і хореографічних компетентностей студентів.

У висновках підкреслюється, що музичне оформлення практичних занять з ритміки та хореографії є складним і багатограним процесом, який потребує високого рівня професійної підготовки концертмейстера. Його діяльність виходить за межі виконавських функцій і включає педагогічну, комунікативну та творчо-імпровізаційну складові. Добір музичного матеріалу, його стилістична і темпоритмічна адаптація, а також тісна співпраця з викладачем сприяють ефективному формуванню музично-ритмічних і хореографічних компетентностей студентів і підвищують загальний рівень художньої підготовки майбутніх фахівців.

Ключові слова: музичне оформлення, ритміка, хореографія, концертмейстер, педагогічна взаємодія, імпровізація, заклад вищої освіти.

Ihor SUBOTNYTSKYI

Concertmaster of the Department of Art Education, Ivan Franko Zhytomyr State University, Velyka Berdychivska street, 40, Zhytomyr, Ukraine, 10008

ORCID: 0000-0003-1809-268X

To cite this article: Subotnytskyi, I. (2026). Osoblyvosti muzychnoho oformlennia praktychnykh zaniat z rytmyky ta khoreohrafiyi kontsertmeisterom u zakladi vyshchoi osvity [Features of the musical accompaniment of practical classes in rhythmic and choreography by an accompanist in a higher education institution]. *Fine Art and Culture Studies*, 1, 144–149, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2026-1-20>

FEATURES OF THE MUSICAL ACCOMPANIMENT OF PRACTICAL CLASSES IN RHYTHMICS AND CHOREOGRAPHY BY AN ACCOMPANIST IN A HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

The article says that effective training in the field of rhythmics and choreography requires a holistic integration of musical and motor components. High-quality musical accompaniment of practical classes is identified as a key factor in developing students' musical-rhythmic abilities and artistic expression. Today, the accompanist acts as a multifunctional figure, combining performing, pedagogical, communicative, and improvisational functions to ensure the organic interaction between music and movement.

The purpose of the article is a comprehensive analysis of the specifics of musical accompaniment in practical rhythmics and choreography classes provided by an accompanist in a higher education institution, as well as the determination of their role in ensuring the effectiveness of the educational process. The research employs methods of theoretical analysis of scientific sources, comparative analysis of music-movement training methods, and a systematic analysis of the interaction between the accompanist and the teacher.

The scientific novelty of the research lies in the comprehensive disclosure of the multifunctional role of the accompanist in practical rhythmics and choreography classes. The article systematically describes the relationship between the accompanist's professional training, the selection of musical material, their improvisational activity, and methodological coordination with the teacher. Emphasis is placed on the pedagogical and artistic functions of musical accompaniment as an indispensable factor in developing students' musical-rhythmic and choreographic competencies.

The conclusions emphasize that the musical accompaniment of practical rhythmics and choreography classes is a complex and multifaceted process requiring a high level of professional training from the accompanist. Their activity extends beyond mere performance functions and includes pedagogical, communicative, and creative-improvisational components. The selection of musical material, its stylistic and tempo-rhythmic adaptation, as well as close cooperation with the teacher, contribute to the effective formation of students' musical-rhythmic and choreographic competencies and enhance the overall level of artistic training for future specialists.

Key words: musical accompaniment, rhythmics, choreography, accompanist, pedagogical interaction, improvisation, higher education institution.

Актуальність проблеми. Сучасна система вищої мистецької освіти орієнтована на підготовку конкурентоспроможних фахівців, здатних до творчої діяльності, педагогічної роботи та професійної самореалізації у сфері хореографічного й сценічного мистецтва. У зв'язку з цим зростають вимоги до рівня професійної компетентності майбутніх хореографів, педагогів-хореографів і виконавців, що передбачає не лише досконале володіння технікою руху, а й глибоке розуміння музичної структури, ритму та художнього образу. Формування таких якостей можливе лише за умови цілісного поєднання музичного й рухового компонентів у навчальному процесі.

Одним із провідних чинників ефективності професійної підготовки є якісне музичне оформлення практичних занять з ритміки та хореографії, яке безпосередньо впливає на рівень засвоєння навчального матеріалу, розвиток музично-ритмічних здібностей і художньої виразності руху студентів. Живий музичний супровід сприяє гнучкій адаптації навчального процесу, створенню відповідного емоційно-художнього середовища та активізації творчого потенціалу здобувачів освіти. У цьому контексті діяльність концертмейстера набуває особливої актуальності, оскільки він

виступає рівноправним учасником педагогічного процесу, відповідальним за органічну взаємодію музики й руху та за художню цілісність освітнього простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика музичного оформлення практичних занять з ритміки та хореографії, а також професійної діяльності концертмейстера у закладі вищої освіти перебуває в полі наукових інтересів дослідників з галузей мистецтвознавства, педагогіки та музичної освіти. У наукових працях розглядаються питання взаємодії музики і руху, формування музично-ритмічних здібностей, а також педагогічні аспекти підготовки майбутніх фахівців хореографічного профілю. Зокрема, теоретичні засади ритмічного виховання та методика музично-рухового навчання аналізували Н. Ветлугіна, О. Рудницька та Т. Молчанова, акцентуючи увагу на ролі музики у розвитку координації, ритмічного чуття та емоційної виразності руху.

Вагомий внесок у дослідження проблем музичного супроводу хореографічних занять і специфіки концертмейстерської діяльності зробили Н. Журавльова, І. Бойко, Л. Семко, які розглядали концертмейстера як активного учасника освітнього процесу та наголошували на важливості імпровізаційної гнучкості й педагогічної

спрямованості його виконання. Питання стилістичної відповідності музичного матеріалу руховим завданням, а також проблеми живого музичного супроводу в освітньому середовищі висвітлювали у своїх працях Ж. Колоскова та Н. Коцюрба. Серед зарубіжних дослідників особливе місце посідають праці Е. Жака-Далькроза, який заклав основи євритмії та музично-рухового навчання, а також Р. Лабана, чії теоретичні концепції руху суттєво вплинули на методику поєднання музики і хореографії.

У той же час, незважаючи на наявність значної кількості наукових розвідок, недостатньо розробленими залишаються питання специфіки музичного оформлення саме практичних занять з ритміки та хореографії у закладі вищої освіти, зокрема в аспекті системної взаємодії концертмейстера і викладача, імпровізаційних механізмів адаптації музичного матеріалу та його педагогічної трансформації відповідно до сучасних вимог професійної підготовки хореографів.

Метою дослідження визначено огляд особливостей музичного оформлення практичних занять з ритміки та хореографії концертмейстером у закладі вищої освіти, а також визначення його ролі в організації та реалізації навчального процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Практичні заняття з ритміки та хореографії у закладах вищої освіти поєднують розвиток рухових навичок, музично-ритмічного чуття та художньої виразності студентів. Ефективність таких занять значною мірою залежить від організації навчального процесу та використання музичного супроводу. У цьому контексті концертмейстер виступає ключовою фігурою, забезпечуючи музичний супровід і створюючи педагогічно доцільне та художньо виразне середовище для студентів.

Роль концертмейстера у практичних заняттях з ритміки та хореографії. Концертмейстер у практичних заняттях з ритміки та хореографії у закладі вищої освіти виступає не лише виконавцем музичного супроводу, а й активним співтворцем освітнього процесу. Його професійна діяльність має комплексний характер і поєднує виконавські, педагогічні, комунікативні та творчо-імпровізаційні функції. Саме концертмейстер забезпечує органічну єдність музики й руху, що є базовим принципом ритмічного та хореографічного навчання.

Однією з ключових функцій концертмейстера є формування у студентів розвинутого музично-ритмічного чуття. Через живе виконання музичного матеріалу він акцентує метр, ритмічні структури, акценти та фразування, що сприяє точному й усвідомленому відтворенню рухів. На відміну від використання фонограм, живий музичний супровід дозволяє гнучко варіювати темп, динаміку та агогіку відповідно до навчальних завдань і рівня підготовленості студентів (Настюк, 2013).

Важливим аспектом діяльності концертмейстера є педагогічна спрямованість його виконання. Музика на заняттях з ритміки та хореографії виконує не лише естетичну, а й навчальну функцію: вона структурує руховий матеріал, задає характер вправ, сприяє формуванню координації, пластичності та музичності руху. Концертмейстер, усвідомлюючи методичні цілі заняття, адаптує музичний супровід до конкретних вправ, підкреслюючи їхню образно-емоційну складову (Коресандович, 2022).

Особливу роль у професійній діяльності концертмейстера відіграє імпровізаційна майстерність. Під час практичних занять часто виникає потреба у миттєвій зміні музичного матеріалу: подовженні або скороченні музичних фраз, повторенні окремих ритмічних формул, зміні характеру звучання. Імпровізація дозволяє концертмейстеру оперативно реагувати на дії викладача й студентів, забезпечуючи безперервність та логічну цілісність заняття (Молчанова, 2007).

Не менш значущою є комунікативна функція концертмейстера, яка проявляється у тісній взаємодії з викладачем ритміки чи хореографії. Узгодженість дій, спільне планування структури занять, розуміння методичних завдань сприяють створенню єдиного художньо-педагогічного простору. У такій співпраці концертмейстер стає повноцінним партнером викладача, а не технічним супроводжувачем навчального процесу (Коресандович, 2022).

Крім того, концертмейстер відіграє важливу роль у формуванні художньо-образного мислення студентів. Через інтонаційне багатство, стилістичну точність і емоційну виразність музичного виконання він сприяє глибшому осмисленню художнього образу руху, розвитку здатності до емоційної інтерпретації та сценічної виразності (Слупська, 2017).

Таким чином, роль концертмейстера у практичних заняттях з ритміки та хореографії є багатофункціональною та стратегічно важливою. Його професійна діяльність сприяє ефективному засвоєнню навчального матеріалу, розвитку музично-ритмічних і хореографічних компетентностей студентів, а також підвищенню загального художнього рівня освітнього процесу у закладі вищої освіти.

Особливості добору концертмейстером музичного матеріалу. Добір музичного матеріалу для практичних занять з ритміки та хореографії у закладі вищої освіти є одним із ключових аспектів професійної діяльності концертмейстера. Від якості та доцільності обраної музики значною мірою залежить ефективність засвоєння рухового матеріалу, розвиток музично-ритмічних здібностей студентів і формування їхнього художньо-образного мислення. Музичний матеріал у цьому контексті виступає не лише фоном для руху, а важливим педагогічним засобом, що структурує навчальний процес.

Першочерговим принципом добору музичного матеріалу є його відповідність навчально-методичним завданням заняття. Кожна вправа з ритміки чи хореографії має чітку педагогічну мету – розвиток ритмічного чуття, координації, пластики, динаміки руху або образної виразності. Відповідно музика повинна мати зрозумілу форму, чітку метроритмічну організацію та логічну фразову структуру, що полегшує орієнтацію студентів у музично-руховому просторі (Стотика, 2012).

Важливою особливістю добору є урахування рівня підготовленості студентів. На початкових етапах навчання доцільно використовувати музичні твори з простими ритмічними формулами, стабільним темпом і чітко окресленими акцентами. Для більш підготовлених студентів можуть застосовуватися складніші метроритмічні структури, синкоповані ритми, змінні розміри та поліметричні елементи, що сприяє розвитку ритмічної гнучкості та професійної музикальності (Стотика, 2012).

Суттєвим чинником є жанрово-стильова відповідність музичного матеріалу. Заняття з ритміки та хореографії передбачають використання різноманітних музичних жанрів і стилів – від класичної музики та народних танцювальних мелодій до джазових і сучасних

ритмічних форм. Така різноманітність сприяє розширенню музичного кругозору студентів, формуванню стилістичної чутливості та здатності адаптувати рух до різних художніх контекстів (Молчанова, 2007).

Особливої уваги потребує темпоритмічний аспект добору музики. Темп музичного супроводу має відповідати фізичним можливостям студентів і характеру виконуваних вправ. Концертмейстер повинен мати можливість варіювати темп у процесі виконання, поступово ускладнюючи завдання або, навпаки, сповільнюючи рух для його усвідомленого опрацювання. Гнучкість темпоритмічних параметрів є однією з переваг живого музичного виконання (Зорін, 2018).

Не менш важливою є емоційно-образна виразність музичного матеріалу. Музика повинна стимулювати емоційну реакцію, допомагати студентам відчувати характер руху, його настрій та внутрішню логіку. Виразні інтонації, контрасти динаміки та регістру сприяють глибшому зануренню у художній образ і розвитку сценічної виразності (Зорін, 2018).

Добір музичного матеріалу також передбачає педагогічну адаптацію музичних творів. Концертмейстер може скорочувати або повторювати музичні фрази, змінювати фактуру, спрощувати або ускладнювати акомпанемент залежно від методичних потреб. Така адаптація не порушує художньої цілісності музики, а навпаки, підсилює її навчальну функцію (Зорін, 2018).

Таким чином, особливості добору музичного матеріалу для практичних занять з ритміки та хореографії полягають у поєднанні педагогічної доцільності, художньої якості та виконавської гнучкості. Професійний підхід концертмейстера до цього процесу забезпечує ефективне поєднання музики і руху, сприяє формуванню музично-ритмічних компетентностей студентів і підвищує загальний рівень хореографічної підготовки у закладі вищої освіти.

Взаємодія концертмейстера і викладача. Взаємодія концертмейстера і викладача ритміки та хореографії є одним із ключових чинників ефективності практичних занять у закладі вищої освіти. Саме узгодженість їхніх професійних дій забезпечує цілісність освітнього процесу, у якому музика і рух функціонують як єдиний художньо-педагогічний комплекс.

У цьому контексті концертмейстер виступає не як технічний супроводжувач, а як повноцінний партнер викладача у реалізації навчально-методичних завдань.

Основою результативної взаємодії є спільне планування змісту та структури практичних занять. На етапі підготовки концертмейстер і викладач обговорюють мету заняття, послідовність вправ, характер рухового матеріалу та очікувані результати. Таке попереднє узгодження дозволяє концертмейстеру цілеспрямовано добирати музичний матеріал або готувати імпровізаційні моделі, які відповідають методичній логіці заняття (Клещуков, 2016).

Важливим аспектом взаємодії є оперативна комунікація безпосередньо під час заняття. Викладач за допомогою вербальних і невербальних сигналів може коригувати темп, динаміку або тривалість музичного супроводу, а концертмейстер, у свою чергу, миттєво реагує на ці зміни. Така взаємодія вимагає високого рівня професійної чутливості, взаєморозуміння та досвіду спільної роботи (Матковський, 2014).

Особливу роль відіграє узгодження художньо-образної концепції занять. Викладач формує руховий образ, тоді як концертмейстер музичними засобами підсилює його емоційно-змістове наповнення. Спільна робота над характером, настроєм і стилістикою вправ сприяє глибшому розкриттю художнього задуму та розвитку у студентів цілісного сприйняття музично-рухового образу.

Взаємодія концертмейстера і викладача має також педагогічно-рефлексивний характер. Після занять можливе обговорення результатів роботи, аналіз труднощів, що виникли у студентів, та пошук шляхів їх подолання. Така рефлексія дозволяє коригувати методику занять, удосконалювати музичний супровід і підвищувати загальну якість освітнього процесу (Слупська, 2023).

Не менш значущою є роль взаємодії у формуванні професійної культури студентів. Узгоджені дії концертмейстера і викладача демонструють приклад творчої співпраці,

взаємоповаги та відповідальності, що позитивно впливає на мотивацію студентів і їхнє ставлення до навчання. У такому середовищі студенти сприймають музичний супровід не як допоміжний елемент, а як невід'ємну складову хореографічної діяльності (Повзун, 2005).

Таким чином, взаємодія концертмейстера і викладача у практичних заняттях з ритміки та хореографії є багаторівневим процесом, що поєднує організаційні, педагогічні та художні аспекти. Її ефективність безпосередньо впливає на якість підготовки майбутніх фахівців, формування їхніх музично-рухових компетентностей і загальний художній рівень освітнього простору закладу вищої освіти.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Музичне оформлення практичних занять з ритміки та хореографії у закладі вищої освіти є складним і багатогранним процесом, що потребує високого рівня професійної підготовки концертмейстера. Його діяльність виходить за межі суто виконавських функцій і набуває педагогічного та творчого характеру, поєднуючи музичне виконання з методичним спрямуванням та емоційно-художнім впливом на студентів.

Особливості добору музичного матеріалу, його стилістична відповідність та темпоритмічна адаптація, а також тісна взаємодія з викладачем сприяють ефективному формуванню музично-ритмічних і хореографічних компетентностей студентів. Ці процеси відіграють ключову роль у підготовці майбутніх фахівців, забезпечуючи високий рівень професійної підготовки та художньої виразності у майбутній професійній діяльності.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у більш глибокому вивченні методичних аспектів музичного оформлення практичних занять з ритміки та хореографії, зокрема в контексті імпровізаційної діяльності концертмейстера, його взаємодії з викладачем та адаптації музичного матеріалу до індивідуальних потреб студентів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зорін В. В. Методичні аспекти роботи піаніста-концертмейстера у хореографічному класі. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2018. Вип. 65. С. 42–45.
2. Клещуков В. Взаємодія хореографа і концертмейстера як основа інтерпретаційного процесу. *Музичне мистецтво і культура*. 2016. Вип. 23. С. 480–490
3. Коресандович Н. М. Специфіка діяльності концертмейстера в хореографічному ансамблі: психолого-педагогічний аспект. *Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць*. 2022. Вип. 41. С. 123–128

4. Матковський О. Особливості роботи концертмейстера в хореографічному класі (заняття з народного танцю). *Світогляд-Філософія-Релігія*. 2014. Вип. 6. С. 190–196.
5. Молчанова Т. О. Мистецтво піаніста-концертмейстера : навч. посібник. Вид. 2-е, доп., перер. Львів : Сполом, 2007. 216 с.
6. Настюк О. Особливості роботи концертмейстера на уроках класичного танцю. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2013. № 10(269). С. 117–123.
7. Повзун Л. І. Наукові і художні аспекти мистецької діяльності піаніста-концертмейстера : дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03 «Музичне мистецтво». Київ, 2005. 189 с.
8. Слупська Н. В. Роль концертмейстера хореографії у забезпеченні творчого процесу (на прикладі відкритого заняття з класичного танцю у Київському національному університеті культури і мистецтва). *Dance Studies*. 2023. №1. С. 51–62.
9. Слупська Н. Принципи роботи концертмейстера у класі хореографії у вищих навчальних закладах. *Young Scientist*. 2017. № 11(51). С. 679–684.
10. Стотика І. Г., Власенко Е. А., Сопіна Я. В., Стотика О. В. Теорія і практика акомпанементу : навчальний посібник. Мелітополь : МДПУ, 2012. 127 с.

REFERENCES:

1. Zorin, V. V. (2018). Metodichni aspekty roboty pianista-kontsertmeistera u khoreorafichnomu klasi. [Methodological aspects of the work of a pianist-concertmaster in a choreographic class]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova*. 65. 42–45 [in Ukrainian].
2. Kleshchukov, V. (2016). Vzaiemodiia khoreografa i kontsertmeistera yak osnova interpretatsiinoho protsesu. [The interaction of the choreographer and the accompanist as the basis of the interpretative process]. *Muzychne mystetstvo i kultura*. 23. 480–490 [in Ukrainian].
3. Koresandovych, N. M. (2022). Spetsyfika diialnosti kontsertmeistera v khoreorafichnomu ansambli: psykholohopedahohichnyi aspekt. [Specifics of the accompanist's activities in a choreographic ensemble: psychological and pedagogical aspect]. *Mystetstvoznavchi zapysky: zb. nauk. prats.* 41. 123–128 [in Ukrainian].
4. Matkovskiy, O. (2014). Osoblyvosti roboty kontsertmeistera v khoreorafichnomu klasi (zaniattia z narodnoho tantsiu). [Features of the accompanist's work in a choreographic class (folk dance classes)]. *Svitohliad-Filosofia-Relihiia*. 6. 190–196 [in Ukrainian].
5. Molchanova, T. O. (2007). *Mystetstvo pianista-kontsertmeistera : navch. posibnyk*. [The Art of the Pianist-Concertmaster : A Textbook]. Vyd. 2-e, dop., perer. Lviv : Spolom. 216 s [in Ukrainian].
6. Nastyuk, O. (2013). Osoblyvosti roboty kontsertmeistera na urokakh klasychnoho tantsiu. [Features of the accompanist's work in classical dance lessons]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka*. 10. 117–123 [in Ukrainian].
7. Povzun, L. I. (2005). Naukovi i khudozhni aspekty mystetskoï diialnosti pianista-kontsertmeistera [Scientific and artistic aspects of the artistic activity of a pianist-concertmaster] : dys.... kand. mystetstvoznnavstva : 17.00.03 "Muzychne mystetstvo". Kyiv. 189 s [in Ukrainian].
8. Slupska, N. V. (2023). Rol kontsertmeistera khoreografii u zabezpechenni tvorchoho protsesu (na prykladi vidkrytoho zaniattia z klasychnoho tantsiu u Kyivskomu natsionalnomu universyteti kultury i mystetstv). [The role of the choreographic accompanist in ensuring the creative process (on the example of an open classical dance class at the Kyiv National University of Culture and Arts)]. *Dance Studies*. 1. 51–62 [in Ukrainian].
9. Slupska, N. (2017). Pryntsyipy roboty kontsertmeistera u klasi khoreografii u vyshchkykh navchalnykh zakladakh. [Principles of the work of an accompanist in a choreography class in higher education institutions]. *Young Scientist*. 11. 679–684 [in Ukrainian].
10. Stotyka, I. H., Vlasenko, E. A., Sopina, Ya. V., Stotyka, O. V. (2012). *Teoriia i praktyka akompanementu : navchalnyi posibnyk*. [Theory and practice of accompaniment : a study guide]. Melitopol : MDPU. 127 s [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання:

Дата прийняття статті до друку після рецензування:

Дата публікації (оприлюднення) статті: 08.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу СС ВУ 4.0

